

Галина САЄНКО,

кандидат юридичних наук,

головний спеціаліст Восьмого АСС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО – ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан не припиняє розвиток цивільно-правових відносин у суспільстві, водночас для їх учасників настання наслідків таких відносин може бути неочікуваним. Зокрема, натрапляють на труднощі особи, які проживали однією сім'єю без шлюбу та звертаються до суду з метою встановити юридичний факт (факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу) для подання документів до відповідних органів із метою призначення й отримання одноразової грошової допомоги за загиблого (померлого) військовослужбовця. Встановлення такого юридичного факту може мати місце в порядку окремого провадження за правилами Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК). Необхідно звернути увагу на ту обставину, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, належать до юрисдикції цивільного суду, за умови, що встановлення таких фактів не пов'язують з наступним вирішенням спору про право (частина 7 статті 19 ЦПК) [1]. У разі з'ясування в ході судового розгляду обставин справи, якщо суд дійде висновку про те, що встановлення факту пов'язане з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює сторонам у справі, що вони можуть подати позов на загальних підставах (стаття 294 ЦПК) [1]. Обираючи спільне проживання сім'єю без реєстрації шлюбу, сторони не враховують того, що за правилами частин 1, 2 статті 21 Сімейного кодексу України, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану, а проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя[2].

Зазначимо, що право на одержання одноразової грошової допомоги відповідно до статті 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, зокрема, у випадках, зазначених у підпунктах 1-3 пункту 2 статті 16 цього Закону, право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мають батьки, один із подружжя, який не одружився вдруге, діти, які не досягли повноліття, утриманці загиблого (померлого). Утриманцями вважаються члени сім'ї, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» за загиблого (померлого) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста (особу, звільнену з військової служби,

смерть якої настала протягом року після звільнення)[3]. До переліку документів, які необхідно подати для одержання одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), військовослужбовця, відповідно до Положення № 530 затвердженого наказом Міністерства оборони України від 14 серпня 2014 року [4], серед інших, додаються, копія свідоцтва про народження військовослужбовця – для виплати грошової допомоги батькам загиблого, свідоцтва про шлюб – для виплат дружині (чоловікові), свідоцтва про народження дитини – для виплат дитині. Тому правове регулювання допускає визнання права на призначення та виплату грошової допомоги утриманцям та сім'ям загиблих осіб, до членів яких – співмешканців законом не віднесено. Але, тривалість бойових дій на території України протягом двох років, загибель численної кількості людей, в тому числі військовослужбовців, значно вплинуло на судову практику. Зокрема, в судах збільшився об'єм поданих заяв про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю, а також про встановлення факту віднесення особи до члена сім'ї загиблого військовослужбовця.

Судова практика є різною, водночас за правилами окремого провадження заяви тих, хто втратив близьких осіб унаслідок бойових дій, про встановлення факту проживання однією сім'єю, суди залишають без розгляду, через наявність спірних правовідносин, або тому, що встановлення такого факту пов'язується з наступним зверненням до суду про право. Іншого правового інструменту про встановлення факту, що має юридичне значення, законом не передбачено. Окреслене питання про встановлення фактів, які мають юридичне значення стало предметом дискусії у Верховному Суді. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 22 березня 2023 року у справі № 290/289/22-ц застосував правову позицію Великої Палати Верховного Суду, викладену у постанові від 30 січня 2020 року у справі № 287/167/18-ц, і зазначив про те, що оскільки вимоги заявниці пов'язані з доведенням наявності підстав для визнання (підтвердження) за нею певного соціально-правового статусу, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням, то відповідно за своїм предметом та можливими правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявниці з державою, а отже, не підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства [5]. Такий висновок Верховного Суду став підставою для звернення позивачів з позовом про встановлення факту проживання сім'єю без реєстрації шлюбу, або перебування на утриманні, до суду адміністративної юрисдикції. Частиною 2 статті 245 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) визначено перелік судових рішень, які уповноважений прийняти адміністративний суд у разі задоволення позову. Встановлення факту, що має юридичне значення, серед цього переліку відсутнє. Тому, оскільки КАС не передбачено розгляду подібної категорії справ, то суди відмовляють у відкритті провадження таким позивачам. Зокрема, суди звертають увагу на ту обставину, що позивачем не оскаржуються дії, бездіяльність та рішення суб'єкта владних

повноважень, а заявляються лише вимоги щодо встановлення певного факту (перебування позивачки на утриманні у її померлого чоловіка, проживання сім'єю та інше). Суди зазначають, що спори у такій категорії справ не мають ознак публічно-правового та підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства за місцем проживання заявника в порядку окремого провадження. Отже, практикуючи юристи та клієнти зіткнулися з проблемою правового характеру, конкуренцією юрисдикцій, разом із тим, і відсутністю дієвої законної процедури для досягнення бажаної легітимної мети. У 2024 році Верховний Суд у справі № 560/17953/21 вирішив виправити правові колізії в своїх висновках щодо правової юрисдикції розгляду вищенаведених справ. Так, постановою від 18 січня 2024 року у справі адміністративної юрисдикції № 560/17953/21, Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку щодо застосування норм права при визначенні предметної юрисдикції спорів. В цій справі викладено наступний висновок: «Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах стосовно юрисдикції спору, які викладено у постанові Великої Палати від 30.01.2020 у справі № 287/167/18-ц(провадження № 14-505цс19), у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22.03.2023 у справі № 290/289/22-ц (провадження № 61-13369св22), вказавши, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються у позасудовому та судовому порядку. Рішення стосовно фактів, що мають юридичне значення, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути оскаржені до судів адміністративної юрисдикції. Юридичні факти, які належать встановлювати в судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України»[6]. Таким чином, Верховний Суд, шукаючи правове рішення ситуації, скерував до оскарження в судах адміністративної юрисдикції рішення стосовно фактів, які прийнято у позасудовому порядку. Верховний Суд указав, що в подібних спірних правовідносинах суд повинен врахувати правову мету звернення заявниці до суду, яка полягає у підтвердженні її певного соціального статусу. Такий статус має правове значення виключно у публічно-правових відносинах, оскільки впливає на підтвердження та можливість реалізації прав у сфері соціального забезпечення. Разом із тим, чинним законодавством не передбачено іншого порядку встановлення юридичних фактів, ніж того, який визначено Главою 6 ЦПК, а частиною 2 статті 315 ЦПК, окреслено, що у судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення [1].

Тобто, законом не виключається захист особистого чи майнового інтересу заявника в окремому провадженні. На нашу думку, судова практика на рівні вищої інстанції не вирішила однозначно поставлене питання регулювання цивільно-правових відносин, які виникли в нашому суспільстві в умовах воєнного стану, зокрема, осіб, які проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Поставлена проблема залишається надалі актуальною, доки

тривають бойові дії на території України.

1. Цивільний процесуальний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Сімейний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
4. Наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2014 року № 530 «Про затвердження Положення про організацію в Міністерстві оборони України роботи з обчислення вислуги років для призначення пенсій військовослужбовцям і забезпечення соціальними виплатами осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей» https://zakononline.com.ua/documents/show/356443__704498.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 березня 2023 року № 290/289/22-ц <https://reestr.court.gov.ua/Review/109854993>.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 <https://reestr.court.gov.ua/Review/116512563>.

Ірина ГРЕБЕНЕНКО,
викладач кафедра загальноправових
дисциплін Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПРИНЦИПУ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ

Воєнний стан має негативний вплив на реалізацію прав людини в системі правосуддя. Це створює певні, складні умови та вимоги для утвердження й забезпечення права особи на судовий захист, що впливає на виконання обов'язків держави, а саме забезпечення вільного доступу до правосуддя та в подальшому можливості обов'язкового виконання судового рішення, задля реального захисту та поновлення прав, свобод, інтересів, що зазнали порушення в умовах воєнного стану в Україні. В свою чергу це підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи.

Дані обставини впливають на невиконання державою повною мірою обов'язку, який визначений Розділом VIII «Правосуддя» Конституції України, що призводить до порушення права особи на судовий захист, підриває дієвість судочинства, а отже, є несумісним із принципом правовладдя, який встановлено статтею 8 Конституції України.

Діяльність суддів на окупованих територіях і територіях на яких